

- koski. Pakolaiset. – *Virittäjä* 13 s. 160–162.
- SALOPURO, AINO 1933: Adjektiivit Juhani Ahon ”Lastuissa”. – *Virittäjä* 37 s. 223–237.
- SARAJAS, ANNAMARI 1957: Aatteen historia tutkimuskohteena. – *Virittäjä* 61 (2) s. 137–163.
- SAUKKONEN, PAULI 1967: Persoonapronominien *hän* : *se*, *he* : *ne* distinktiivinen oppositio. – *Virittäjä* 71 (3) s. 286–292.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1989: Hemmingin Piaen Cantiones -kokoelman sanavarat. – *Virittäjä* 93 (3) s. 297–308.
- SEPPÄNEN, UNTO 1929: Juhaniin kuivertautien piiri Seitsemässä veljeksessä. – *Virittäjä* 33 s. 133–142.
- SETÄLÄ, E. N. 1894: Oikeakielisyydestä suomen kielen käytäntöön katsoen II. – *Valvoja* 14 s. 190–217.
- SIHVO, HANNES 2006: Seppänen, Unto. – *Suomen kansallisbiografia* 8 s. 824–826. Studia Biographica 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SORAINEN, KALLE 1938: Siljon persoonallisuus hänen varhaisryiikkansa kuvakielin valossa. – *Virittäjä* 42 s. 61–83.
- 1940: Asennoitumissuuntia Siljon ”Maan puoleen” -runoissa. – *Virittäjä* 44 s. 206–216.
- Suomen kirjallisuus I–VIII*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura / Otava 1963–1970.
- SÄRKKÄ, TAUNO 1987: Sanaston rikkaudesta ja sen mittaamisesta. – *Virittäjä* 91 (2) s. 129–137.
- TARKIAINEN VILJO 1901: Huomioita Volter Kilven ”Bathseban” tyylistä. – *Virittäjä* 5 s. 87–93.
- 1902: Volter Kilven ”Parsifalin” runotyylistä. – *Virittäjä* 6 s. 81–89.
- 1934: Kaarlo Nieminen Juhani Ahon sanataide. – *Virittäjä* 38 s. 470–476.
- 1938: Onko kieli vain ajatuksen ilmaisukeino? – *Virittäjä* 42 s. 3–20.
- TEPPO, HANNES 1928: Elias Lönnrot luonnonkuvaajana. – *Virittäjä* 32 s. 206–207.
- TUOMARLA, ULLA 1997: Kirjoittava minä suhteessa toiseen. Kerrontateknisiä huomioita Juha Siltalan kirjasta Miehen kunnia. – *Virittäjä* 101 (1) s. 49–65.
- VAULA, MARTTI 1948: Minna Canthin ”Pappin perhe” opetustehtävänä. – *Virittäjä* 52 (1) s. 9–15.

Komisario Palmu -romaanien paikannimistö ja realistinen Helsinki-kuva

Kirjailija Mika Waltari, joka oli syntyperäinen helsinkiläinen ja asui lähes koko elämänsä Helsingissä, on tunnettu tarakoista, eläväsistä Helsinki-kuvauksistaan. Kuuluisia kuvauksia ovat muun muassa *Suuri illusioni* (1928) ja Helsinki-trilogia *Isästä poikaan* (1942) (Järvelä 2019: 9–10; Envall 1994: 47–48). Tunnettuja Helsinki-romaaneja ovat myös Waltarin *Komisario Palmu* -teokset, vaikka niiden Helsinki-kuvausta onkin vähätelty. Kaupunkikuvan puutteen on katsottu johtuvan salapoliisikirjallisuuden kulta-ajan perinteestä, jossa jopa New Yorkin kalta-

set suurkaupungit kuvattiin tyypillisesti lähes idyllisinä. Esimerkiksi kaupunkien olemukseen kuuluvia sosiaalisia ongelmia tai yhteiskunnallisia jännitteitä kulta-ajan teoksissa ei juuri kuvata. (Ks. esim. Arvas & Ruohonen 2016: 42; Mäkelä 1994: 112.)

Komisario Palmu tuli lukijoille tutuksi vuonna 1939, kun ensimmäinen Palmu-teos *Kuka murhasi rouva Skrofin?* julkaistiin. Rikoskirjallisuutta ei vielä 1900-luvun alussa arvostettu kirjallisuuspiireissä, vaan genreä pidettiin kevyenä ja viihteellisenä. Waltarin *Palmu*-romaanin otettiin kuitenkin hyvin vastaan, ja sen

katsotaan parantaneen salapoliisiromaanien asemaa Suomessa. Heti seuraavana vuonna julkaistiin seuraava romaani, *Komisario Palmun erehdys*, joka jäi kuitenkin sota-ajan takia melko vähälle huomiolle. Palmu nousi jälleen suosioon 1960-luvulla Matti Kassilan *Komisario Palmun erehdys* (1960) ja *Kaasua, komisario Palmu!* (1961) -elokuvasovitusten myötä. Elokuvat innostivat Waltaria kirjoittamaan vielä kolmannen Palmu-teoksen *Tähdet kertovat, komisario Palmu* (1962), josta Kassila ohjasi elokuvan samana vuonna. (Järvelä & Vallittu 2014: 9–10, 12, 21–22.)

Romaanit kuvaavat helsinkiläisen rikospoliisin, Frans J. Palmun, ja tämän apurin murhatutkimuksia. Palmun apuria, romaanien minäkertojaa, ei Waltarin teoksissa nimetä, mutta Matti Kassilan elokuvissa hän saa nimekseen Toivo Virta. (Järvelä & Vallittu 2014: 9–10.) Koska käsittelen työssäni romaaneja, kutsun jatkossa Palmun apuria kertojaksi tai minäkertojaksi. Palmu ja kertoja muodostavat klassisen parivaljakkoasetelman: tavallista järkeä edustava apuri ja nerokas sankari. Palmun ja kertojan kanssa rikoksia ratkoo myös Helsingin rikospoliisin ylietsivä Väinö Kokki. (Mts. 10; Envall 1994: 148.)

Käsittelen tässä kirjoituksessa Waltarin kahden ensimmäisen *Palmu*-romaanin paikannimistöä. Tarkastelen ennen kaikkea sitä, miten teosten paikannimissä korostuu realistisen 1930-luvun Helsingin kuvan tavoittelu. Pohjaan analyysini kirjallisuusnimistön tutkimuksen näkökulmaan, jonka mukaan nimet toimivat kaunokirjallisuudessa kiinteänä osana teosta, sen sisältöä ja tarinankerrontaa (ks. Ainiala, Saarelma & Sjöblom 2008: 332–339). Paikannimillä on myös merkittävä rooli kirjallisuuden ympäristökuvauksissa: ne sitovat kuvatun ympäristön tiettyyn paikkaan ja aikaan (ks. Ameel & Ainiala 2018). Yhdistän työssäni sekä nimistön- että kirjallisuudentutkimuksen näkökulmia ja tarkastelen romaanien tapahtumapaikkoja miljöötutki-

muksen näkökulmasta. Rikosromaanien paikannimistö on erityisen kiinnostava aineisto, sillä rikoskirjallisuudessa ympäristö ja sen kuvaus toimivat useimmiten tärkeässä roolissa: todentuntuisten tapahtumapaikat tekevät tarinasta vakuuttavamman ja luovat lukijassa jännitystä tai jopa pelkoa (Almgren & Jokitalo 2014: 26). On siis luontevaa olettaa, että paikannimet toimivat tärkeässä roolissa tarinan juonen rakentumisen kannalta. Kirjoitus perustuu pro gradu -tutkielmaani (Juhonen 2020).

Aloitin esittelemällä työni kohde- teokset ja aineistoni, minkä jälkeen tarkastelen aineiston paikannimien suhdetta reaalia maailmaan. Sen jälkeen selvitän, miten autenttiset paikannimet lokalisoi- vat romaanien tapahtumat tiettyyn paikkaan ja luovat samalla mielikuvia näistä tapahtumapaikoista.

Aineisto

Olen koonnut paikannimiaiaineistoni kahdesta ensimmäisestä *Palmu*-romaanista, *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) ja *Komisario Palmun erehdys* (1940). Kolmatta osaa, *Tähdet kertovat, komisario Palmu* (1962), en ole ottanut mukaan, koska sen tapahtumat sijoittuvat 1960-luvulle. Paikannimiksi olen katsonut teosten erisnimet, jotka yksilöivät tietyn paikan. Ne voivat viitata esimerkiksi kaupunginosaan (*Punavuori*), puistoon (*Esplanadi*) tai rakennukseen (*Kaivuhuone*) (Paikannimistä ja niiden lajiluokittelusta ks. Kiviniemi 1990: 44–45). Paikannimiä on aineistossani yhteensä 39. Muut kuin Helsingin paikkoihin viittaavat nimet olen rajannut pois, koska keskityn käsittelemään romaanien realistista 1930-luvun Helsinki-kuvaa.

Kohdeteosten nimet ovat aineistossani romaaneissa esiintyvässä kirjoitusasussa. Esimerkiksi Grand Hotel Fenniasta käytetään romaaneissa nimeä *Grand*. Kahdesta nimestä (*Hotelli Kämp* ja *Runeber-*

gin patsas) käytetään teoksissa eri rinnakkaisuvoja: Hotelli Kämpistä käytetään myös nimivariantteja *Kämp* ja *Kämpin baari* sekä Runebergin patsaasta varianttia *Runeberg*. En ole katsonut näitä eri nimiksi vaan saman nimen varianteiksi. (Kaupunkinimien varianteista ks. Ainiala 2004: 38.)

Paikannimien suhde reaali maailmaan

Tarkastelen seuraavaksi aineistoni paikannimien suhdetta reaali maailmaan ja sen nimistöön. Kuten taulukosta 1 ilmenee, olen jakanut paikannimet kahteen eri kategoriaan: autenttisiin, reaali maailman tarkoitteisiin viittaaviin nimiin sekä fiktiivisiin nimiin (ks. Ainiala ym. 2008: 333–334).

Taulukko 1.
Nimien suhde reaali maailmaan.

	N
Autenttiset paikannimet	35
Fiktiiviset paikannimet	4
Yhteensä	39

Aineistoni nimistä selvä enemmistö on autenttisiä paikannimiä (35/39). Monet nimistä ovat edelleen käytössä olevia, Helsinkiä tuntevalle lukijalle tuttuja paikannimiä. Esimerkiksi kadunnimet *Aleksanterinkatu*, *Korkeavuorenkatu*, *Kluuvikatu*, *Merikatu*, *Puistokatu* ja *Vuorikatu* ovat olleet virallisessa käytössä vuodesta 1909 lähtien, kun maistraatti vahvisti 400 suomenkielisen paikannimen listan. (Aminoff & Pesonen 1981: 46–49; Pesonen toim. 1981: 111, 121, 128, 148).

Kaupunkinimistö voidaan jakaa virallisiin ja epävirallisiin nimiin. Virallisia nimiä ovat ennen kaikkea kaavanimet eli asemakaavoitusta varten suunnitellut paikannimet. Epävirallisia nimiä taas ovat kaikki kielenkäyttäjien puheessa syntyneet nimet, joita ei ole virallistettu. (Ainiala 2005: 12–13; Ainiala ym. 2008: 131.)

Teoksissa esiintyvät Helsingin tutut kaupunginosien nimet, kuten *Punavuori*, *Kaivopuisto* ja *Etu-Töölö*, olivat vielä 1930-luvulla epävirallisia nimiä, ja kaupunginosista käytettiin virallisesti vain järjestysnumeroita. Nykyiset kaupunginosien nimet virallistettiin vasta vuonna 1959, mutta ne olivat ennen tätä laajasti epävirallisessa käytössä. (Pesonen toim. 1981: 88, 106, 129; Vartiainen 2016: 5.)

Monet teoksissa esiintyvät Helsingin hotellit ja ravintolat ovat edelleen toiminnassa. Hotelli Helsinki on toiminut vuoden 1930 elokuusta lähtien Kluuvin kaupunginosassa (Järvelä 2019: 199). Hotelli Kämp taas sijaitsee edelleen Pohjoisesplanadin varrella; alkuperäinen hotelli perustettiin vuonna 1887. Hotellitoiminta lakkautettiin, koska alkuperäinen rakennus purettiin vuonna 1967 uuden toimistorakennuksen tieltä. Hotellin toiminta käynnistyi uudelleen vuonna 1999. (Augustin & Kolbe 2003: 24, 127–129, 141.) Ravintolat Kappeli, Kaivohuone ja Savoy sijaitsevat edelleen alkuperäisissä rakennuksissaan: Ravintola Kappelin rakennus valmistui alun perin vuonna 1867, Ravintola Savoy avattiin Eteläesplanadille kesäkuussa 1937, ja vuonna 1838 valmistunut Kaivohuone on Helsingin vanhimpia ravintoloita. (Järvelä 2019: 123, 128, 163.)

Kaikki teosten 1930-luvun paikannimistä eivät ole enää käytössä. Nykyinen Helsingin tuomiokirkko oli nimeltään *Suurkirkko* vuosina 1917–1959 (Norppa 2019: 122; Kervanto Nevanlinna & Kolbe 2012: 67). *Suurtori* on nykyisen Senaatintorin entinen nimi. *Senaatintori* vahvistettiin torin viralliseksi nimeksi jo vuonna 1928, mutta romaaneissa tori esiintyy edelleen nimellä *Suurtori*. (Pesonen toim. 1981: 134–135; Paunonen 2010: 855.) Punaisen Ristin Sairaala taas tunnetaan nykyään nimellä *Töölön sairaala*. Uusi nimi otettiin käyttöön vuonna 1958. (Ihatsu 2017: 10.) Kadunnimi *Länsiranta* on 1930-luvulla *Läntisestä rantakadusta* käytetty epävirallinen nimi. Läntisen rantakadun

nimi muutettiin nykyiseksi *Etelärannaksi* vuonna 1928. (Pesonen toim. 1981: 95.)

Kaikkia romaanien paikkoja ei myöskään enää ole. Minäkertoja mainitsee Grandin olevan yksi Helsingin suosituista tanssipaikoista. Nimi *Grand* on epävirallinen nimi vuonna 1899 perustetulle Hotelli Fennialle (Paunonen 2010: 195), joka omistajavaihdoksen myötä vaihtoi nimensä *Grand Hotel Fenniaksi* vuonna 1909. Nimenvaihdon lisäksi hotelli pyrki uudistamaan imagoaan. (Järvenpää & Rähä 2007: 338.)

Vaikka aineistossa esiintyy paikannimiä, jotka eivät ole enää käytössä, tai paikkoja, joita ei enää ole, on huomattava osa teosten paikannimistä tuttuihin Helsingin paikkoihin viittaavia nimiä. Rikoskirjallisuudessa on tärkeää, että lukija löytää teoksen ympäristöstä jonkin tunnistettavan tai samaistuttavan kohteen. Hyvä tapahtumapaikka on miljö, joka on ainakin osalle lukijoista tuttu. Todenmukaiset tapahtumapaikat taas häivyttävät rajaa toden ja fiktion välillä. (Almgren & Jokitalo 2014: 26, 34, 37–38.) Autenttiset paikannimet tuovat siis tarinaan todellisuuden tuntua ja uskottavuutta: Helsinkiä tunteva lukija osaa autenttisten paikannimien avulla yhdistää tarinan tapahtumat tiettyihin paikkoihin kaupungissa.

Aineistossani on myös fiktiivisiä paikannimiä: *Kulmakuja*, *Laivamiehenkatu*, *Rantakatu* ja *Rantakatu 8 A*. Olen katsonut kaksi jälkimmäistä eri nimiksi, sillä ne viittaavat eri tarkoituksiin, katuun ja katuosoitteeseen. Rikoskirjallisuudessa sekoittuvat tyypillisesti autenttinen ja kuvitteellinen ympäristö. Siinä missä autenttiset, tutut maisemat tuovat tarinaan todentuntua, fiktiiviset ympäristöt taas erottavat romaanin tapahtumat arjesta ja antavat samalla kirjailijalle vapautta kuvata paikka haluamallaan tavalla. (Almgren & Jokitalo 2014: 34, 39–40.)

Fiktiiviset paikannimet muistuttavat usein rakenteellisesti reaali maailman nimistöä, ja niiden muodostukseen käyte-

tään usein samankaltaisia nimenmuodostussääntöjä (Ainiala ym. 2008: 338). Aineistoni fiktiiviset paikannimet muistuttavatkin rakenteeltaan autenttisia paikannimiä: Fiktiiviset kadunnimet ovat yhdysnimiä, jotka koostuvat perusosasta (*katu*) ja määriteosasta (*Ranta*). Katuosoite *Rantakatu 8 A* taas sisältää kadunnimen ja talon osoitenumeron. (Ainiala ym. 2008: 96, 132; ks. myös KS s.v. *katuosoite*.) Ainialan, Saarelman ja Sjöblomin (2008: 333–334) mukaan nimen tarkoituksen fiktiivisyys ei tarkoita, ettei nimi voisi esiintyä reaali maailmassa. Nimi on fiktiivinen, mikäli sen nimenkantaja on fiktiivinen. Esimerkiksi *Rantakatu* on melko yleinen kadunnimi Suomessa (KP s.v. *Rantakatu*). Helsingissä ei kuitenkaan sijaitse *Rantakatu*-nimistä katua, joten kohdeteoksen Helsinki-kontekstissa nimi on fiktiivinen.

Myös fiktiiviset paikannimet ovat osa romaanien realistisen kaupunkikuvan tavoittelua. Reaali maailman nimistöä jäljittelevät fiktiiviset nimet eivät juuri eroa romaanien autenttisesta paikannimistöä. Lukija, jolle Helsinki ja sen paikannimistö ei ole ennestään tuttu, voikin erehtyä luulemaan paikannimiä autenttisiin paikkoihin viittaaviksi nimiksi. Fiktiiviset paikannimet myös sulautuvat tarinankerronnassa autenttisten nimien joukkoon:

- (1) Kulmasta käänsin sen alas *Rantakadulle* ja jatkoin *Puistokatua* pitkin kaupunkiin päin. Rauhallisella kohdalla pysäytin sen tuokioksi vaihtaakseni jalkineita. Ennen *Kauppatoria* autoni liukui äkkiä aivan lähelle *Kolera-altaan* reunaa. (KMRS s. 129)
- (2) Maitokaupan kulmassa seisoi pari naista katsellen *Rantakadun 8 A*-portaan suuntaan. Valkotakkinen myyjätär seisoi kaupansa ovelta selittävänä en-

kelinä. Mutta mitään ihmisryhmää ei vielä ollut kertynyt kadulle. Sitä paitsi kaupunginosa täällä *Merisataman rannassa* oli hiljainen. (KMRS s. 16)

Kuten esimerkeistä 1–2 käy ilmi, fiktiiviset paikat ovat kiinteä osa romaanien muuten realistisen oloista Helsinkiä: Rantakadulta pääsee Etelä-Helsingissä sijaitsevalle Puistikadulle, ja Rantakatu 8 A sijaitsee Ullanlinnassa Merisataman rannassa. Almgrenin ja Jokitalon (2014: 40) mukaan myös kuvitteellinen miljöö voi olla uskottava. Fiktiivisten paikkojen sijoittaminen todelliseen ympäristöön ohjaa lukijaa sijoittamaan tarinan tähän autenttiseen ympäristöön ja luomaan samalla mielikuvan kuvatusista fiktiivisistä paikasta.

Paikannimien funktiot

Tässä luvussa käsittelen teosten paikannimien lokalisovaa ja assosioivaa funktiota ja pohdin, millaista kuvaa paikannimet luovat 1930-luvun Helsingistä. Kirjallisuuden nimien lokalisovaa funktio tarkoittaa, että nimi viittaa johonkin tiettyyn paikkaan tai aikaan. Autenttiset paikannimet taas auttavat lukijaa sijoittamaan tarinan tapahtumat esimerkiksi tiettyyn autenttiseen alueeseen, seutuun tai kaupunkiin. (Ainiola ym. 2008: 338–339; ks. myös Gibka 2019: 20.)

Suomalainen lukijakunta pitää rikoskirjallisuuden yhtenä keskeisenä piirteenä teoksen tapahtumaympäristön realistisuutta ja tunnistettavuutta, ja siksi lukijat vaativat reaalia maailman paikkaan viitataessa usein tarkkaa, totuudenmukaista kuvausta (Almgren & Jokitalo 2014: 34, 37–38). Autenttiset paikannimet lokalisoivat paikat ja auttavat lukijaa asettamaan tapahtumat realistiseen, tunnistettavaan ympäristöön. Palmu-romaneissa lokalisovan funktion saavatkin ennen kaikkea paikannimet, jotka toimivat teosten tapahtumapaikkoina.

Kluuvin kaupunginosassa sijaitsevat hotellit Hotelli Helsinki ja Hotelli Kämp ovat molemmat keskeisiä Palmuromaanien tapahtumapaikkoja. Esimerkki 3 havainnollistaa tilannetta, jossa Palmu, minäkertoja ja etsivä Kokki viettävät Hotelli Kämpissä kostean lounaan yhdessä kirjailija Laihosen ja Irma Vanteen kanssa. Seurue yrittää samalla pohdita mahdollista motiivia ja syyllistä Bruno Rygseckin murhaan. Hotellin tunteva lukija osaa helposti paikantaa kuvatus tapahtuman Pohjoisesplanadilla sijaitsevaan hotelliin:

- (3) ”H a g e r t!” sanoi Palmu matalasti. ”Hagert painukoon minun puolestani hemmetin kuuseen. M e menemme nyt *Kämpiin*, oli virka-aika tai ei. Mieluimmin virka-aika! Toivottavasti hänelle on siitä edes jotakin harmia.” – – Meidät johdatettiin hotellissa moitteettoman kohteliaasti arvokkaaseen kabinettiin toisessa kerroksessa ja istutettiin nojatuoleihin tupakkapöydän ympärille tarjoilijain alkaessa katata lounaspöytää viereiseen huoneeseen. (KPE s. 73)

Hotelli Helsingissä taas Kaarle Lankela ja Kurt Kuurna järjestävät läksiäisjuhlat ja takaavat itselleen alibin rouva Skrofin murhaan. Tutkiessaan rikosta Palmu pyytää miehiä järjestämään uudet, vastaavat juhlat. Juhlien aikana romaanin minäkertoja testaa Palmun pyynnöstä, ehtiikö hotellista murhapaikalle juhlavieraiden huomaamatta. Saapuessaan hotelliin kertoja tekee seuraavan huomion:

- (4) Neljännessä vailla kuusi ravintolan hovimestari opasti meidät kerhuhuoneistoon. – – Kerhuhuoneistoon pääsi nimittäin kolmea eri tietä. Alaravinto-

lasta saattoi portaita nousemalla työntyä hovimestarin pieneen komeroon toisen kerroksen ison ravintolasalin vieressä ja sieltä toisesta ovesta kerhohuoneiston eteiseen, josta paitsi pariin pikkuhuoneeseen ja toalettihuoneisiin johtivat ovet isompaan ja pienempään kokoussaliin. Myös pääsi sinne itse hotellin isosta sisäänkäytävästä nousemalla toiseen kerrokseen ja astumalla ison ravintolasalin lävitse. Kerhohuoneiston eteisestä taas pääsi poistumaan porraskäytävään, jossa oli liike- ja konttorihuoneistoja ja joka johti huomiota herättämättä *Kluuvikadun* puolelle. (KMRS s. 125)

Almgrenin ja Jokitalon (2014: 25; 39) mukaan yksityiskohtainen tapahtumapaikkojen kuvaus on osa uskottavan, realistisen ympäristön luomista rikoskirjallisuudessa. Täsmällisellä kuvauksella kirjoittaja voi osoittaa omaa asiantuntevuuttaan esimerkiksi arkkitehtuurista tai kulttuurihistoriasta. Esimerkin 4 tarkka kuvaus kerhohuoneistoon vievistä kulkureiteistä luokin tarinaan todellisuuden tuntua. Kadunnimi taas lokalisoi kulkureitin hotellin *Kluuvikadun* puoleiselle sisäänkäynnille. Täsmällisen ja realistisen kuvauksen tavoittelua korostaa alaviitteeksi sijoitettu huomio: ”Kesän aikana laajennettiin mainitun hotellin juhlahuoneistoja huomattavasti, niin että seuraava kuvaus kuuluu jo historiaan.”

Kirjallisuudessa paikannimet voivat myös lokalisoida tarinan tapahtumat johonkin tiettyyn aikaan (Ainiala ym. 2008: 339). Tämä pätee erityisesti sellaisiin paikannimiin, jotka eivät ole enää käytössä. Olen käsitellyt näitä nimiä (*Suurkirkko*, *Punaisen Ristin sairaala*, *Länsiranta*, *Suurtori*, *Grand*) edellisessä luvussa. Myös sellaiset paikannimet, jotka ovat edelleen

käytössä, voivat lokalisoida romaanin tapahtumia. Nimet ovat sidoksissa romaanien tapahtumien aikaan mutta myös kirjoitusajankohtaan: esimerkiksi *Hotelli Helsinki* ja *Savoy* olivat 1930-luvun uusimpia, moderneja illanviettopaikkoja Helsingissä. (Järvelä 2019: 128, 199–200.) On siis ymmärrettävää, että niillä on merkittävä rooli *Palmu*-teoksissa.

Paikannimet voivat myös heijastaa tapahtuma- ja kirjoitusajankohtien yhteiskunnallisia taustoja:

- (5) ”Ellen olisi vain varaton poliisimies”, hän sanoi hienotunteisesti, ”niin tänään olisi sellainen päivä, jolloin tekisi mieleni juoda itseni juovuksiin.”

Kokki ja minä katsoimme häneen hämmästyneen kunnioittavasti. Myös Kokki alkoi nyt laskelmoida mielessään kirjailijain ansaitsemismahdollisuuksia.

Laihosen kasvot kirkastuivat, hän teki ylevän eleen kädellään. ”Menemme *Kämpiin!*” hän sanoi päättäväisesti. (KPE s. 72–73)

Vuonna 1932 Suomessa säädettiin väkijuomalaki, joka säätelöi tarkkaan alkoholi-juomien anniskelua. Väkijuomien vähittäismyynnin yksinoikeus annettiin Oy Alkoholiliike Ab:lle. Ravintolat saivat kuitenkin hakea anniskelulupaa. Suomen ravintolat jaettiin kolmeen eri tasoon: I luokan tasokkaat, yläluokan suosimat hotelliravintolat, II luokan keskiluokan paikat ja III luokan työväen kansanravintolat. Ravintolan taso vaikutti sen anniskeluoikeuteen: I luokan ravintolat ja tärkeänä pidetyt hotellit saivat tarjota aterian yhteydessä asiakkailleen kaikkia väkijuomia. (Augustin & Kolbe 2003: 102–103; Sillanpää 2002: 64–65.) Laihosen ravintolavalinnalle esimerkissä 5 on siis syytä: Hotelli *Kämp* kuului I luokan

hotelliravintoloihin ja sai tästä syystä tarjoilla ruokailijoilleen alkoholia (Augustin & Kolbe 2003: 102–103).

Myös Hotelli Helsinkiin liittyvä kertomus heijastaa 1930-luvun alkoholin ja ravintoloiden lainsäädäntöä:

- (6) ”Ja päätimme viettää viimeiset läksiäisrymyt”, jatkoi Lankela. ”Tilasin yksityisosaston *Hotelli Helsingistä* ja soittelimme yhdessä keilin koolle. Siellä on hauska sivusali, jos tiedätte, jossa voi tanssiakin, ja saimme järjestetyksi vielä yliajan kolmeen asti.” (KMRS s. 60)

Väkijuomalaki rajoitti myös ravintoloiden aukioloaikoja. Vuonna 1934 I-luokan ravintolat määrättiin suljettavaksi kello kahdelta yöllä ja muut ravintolat jo tuntia aiemmin. (Augustin & Kolbe 2003: 102–103; Sillanpää 2002: 64–65, 245.) Hotelli Helsinki oli 1930-luvulla tasokas hotelliravintola, eli sen virallinen sulkemisaika oli kello kahdelta. Esimerkissä 6 kuvattu juhलaseurue oli siis vastoin väkijuomalakia saanut pidennettyä juhliensa päättymistä tunnilla. Lankela myös toteaa, että hotellissa ”voi tanssiakin”. Vuonna 1935 anniskeluravintoloissa kiellettiin tanssiminen I-luokan ravintoloita lukuun ottamatta (Sillanpää 2002: 67). Kuurnan ja Lankelan ”rappioseurueen” suosimat I-luokan ravintolat, kuten Hotelli Helsinki, sallivat siis tanssimisen.

Romaanien paikannimillä on myös assosiatiiivisiä funktioita. Assosiatiiivisellä funktiolla tarkoitetaan sitä, että nimeen liitetään teoksen sisältöä tukevia, tarkoituksellisia mielleyhtymiä. Autenttiset paikannimet muodostavat assosiaatioita reaali maailmaan. Niihin voi sisältyä esimerkiksi sosiaaliseen ja moraaliseen sijaintiin liittyviä assosiaatioita. Nämä mielleyhtymät ovat riippuvaisia lukijasta: assosiaatioihin vaikuttaa se, miten hyvin lukija tuntee paikan. Paikannimet voivat

myös laukaista henkilökohtaisia assosiaatioita. (Ainiala ym. 2008: 339; Ameel & Ainiala 2018: 199–202, 207–208.)

Rikoskirjallisuudessa miljöo voi toimia myös tunnelman luoja. Tapahtumien ympäristö saattaa olla psykologisesti latautunut ja kuvastaa esimerkiksi synkkää, idyllistä tai pahaenteistä tunnelmaa. (Almgren & Jokitalo 2014: 29.) Myös paikannimet voivat luoda mielikuvaa tapahtumapaikasta. Esimerkiksi seuraavassa katkelmassa Palmu ja minäkertoja saapuvat murhasta epäillyn saarnaaja Mustapään asunnolle:

- (7) Betlehem-seurakunnan koussali ja kanslia sijaittivat uudenpuoleisessa vuokarakasarmissa *Punavuoren* tienoilla. Seutu ei ollut kaikkein parasmaineisinta. Kävi ilmi, että saarnaajalle ja seurakunnan paimenelle oli varattu pieni kaksio kanslian vierestä. (KMRS s. 104)

Punavuoren kaupunginosa oli 1930-luvulla tunnettu huonosta maineestaan. Aluetta pidettiin 1960-luvulle asti köyhänä, levottomana ja ränsistyneenä. Kaupunginosa oli vähävaraisen työläisväestön asuinalue, ja viereisen Katajanokan slummialueen tyhjentämisen myötä – 1800-luvun puolenvälin jälkeen – alueelle virtasi myös paljon pikkurikollisia ja muita laitapuolen kulkijoita. Alue olikin tunnettu laittomasta viina- ja huume-kaupasta sekä prostituutiosta. (Paunonen 2010: 760–761.) Paikannimeen *Punavuori* liittyy siis sosiaalisia ja moraalisia assosiaatioita, jotka virittävät tunnelmaa pahaenteisesta ympäristöstä. Myös kertojan ja Palmun tekemät huomiot Mustapään asuinrakennuksesta ja tämän naapurista korostavat kuvaa levottomasta ilmapiiristä: Kertoja kommentoi, että naapurin huoneisto on siivoton ja että tämän vuoteen takaa pilkottaa pullonkaula. Li-

säksi Palmu huomauttaa naisen käyttäneen huumausaineita. (KMRS s. 104, 108.)

Murhatun Bruno Rygseckin asuinalue herättää puolestaan päinvastaisia mielikuvia. Saapuessaan Kaivopuiston huvilalueelle kertoja luonnehti Brunon asuntoa seuraavasti.

- (8) Itse talo oli melkein uusi, kaksikerroksinen, valkoiseksi rappattu kivitalo. Se oli pienempi kuin olin odottanut, mutta silti vaikuttava yksinäisessä ylhäisydessään väljän puutarhansa keskellä täällä, missä jokainen neliometri maata maksoi paljon rahaa. Leveissä ikkunoissa oli hiotun lasin ylhäinen, persoonaton kiilto. Mahonginhohdavalta pääovelle johtivat leveät kiviportaat. (KPE s. 10)

Brunon asunto sijaitsee Helsingin varakaimmalla asuinalueella, Kaivopuistossa. Miehen sosiaalista asemaa symboloivat asunnon kuvauksen yhteydessä mainitut alppiaurinkolamppu ja keskuslämmitys-pannu, jotka olivat 1930-luvun hienouksia. (Riikonen 1994: 138; Uuskallio 2001: 85.) Paikannimi *Kaivopuisto* ja kertojan kuvaus muodostavat siis yhdessä kuvan idyllisestä vaikutelmasta. Toisaalta idyllisen ilmapiirin rikkoo kertojan asunnosta tekemä huomio:

- (9) Olen herkkä vaikutelmille. Ja kolkonharmaa syksyinen aamupäivä, yksinäinen talo keskellä kaupunkia, mutta silti kammottavan hiljaisena ja lakastuvat kukat kukkapenkeissä herättivät minussa vavahduttavan, pahaa aavistavan tunteen. Ajattelin rikkautta, nautintoja ja rikoksia, jotka olivat muodostaneet tämän talon ilma-kehän tähän aamuun asti, kunnes äkkikuolema ylimaallisen

koston lailla tuli katkaisemaan kaiken. (KPE s. 10)

Kuvaus saa idyllin ilmapiiriin vaihtumaan pahaenteiseen tunnelmaan. Rikoskirjallisuudessa autenttisia reaali maailman paikkoja usein fictionalisoidaan (Almgren & Jokitalo 2014: 35). Kaivopuiston huvila-alue ja sen idyllinen ilmapiiri toimivat tapahtumien realistisena taustana fiktiiviselle asuintalolle ja sen uhkaavalle tunnelmalle.

Yhteenvetoa

Tutkimieni *Komisario Palmu* -romaanien paikannimien käytössä korostuu realistisen kaupunkikuvauksen tavoittelu. Paikannimien autenttisuus ja niiden lokalisoiva funktio muodostavat kuvaa realistisesta Helsingin ympäristöstä, jonka lukija voi tunnistaa. Realistinen 1930-luvun Helsinki-miljöo tuo rikostarinaankin uskottavuutta. Tuttu kaupunkiympäristö ja sen autenttiset paikannimet taas voivat viihdyttää ja auttaa lukijaa eläytymään tarinan tapahtumiin.

Rikoskirjallisuudelle tyypilliseen tapaan realistiseen ympäristöön sekoittuu myös kuvitteellisuutta. Fiktiiviset paikannimet ja miljöökuvaukset erottavat romaanin tapahtumat todellisuudesta ja mahdollistavat näin tapahtumapaikkojen vapaan kuvauksen. Fiktiiviset paikannimet muistuttavat kuitenkin rakenteeltaan autenttisia Helsingin paikannimiä eivätkä näin eroa juuri teosten muista paikannimistä. Fiktiiviset paikat limittyvätkin osaksi teosten realistista Helsinkiä.

Paikannimet toimivat kiinteänä osana romaanien fiktiivisen maailman ja Helsinki-kuvan rakentamisesta. Teokset eivät miljöökuvauksellaan kenties yllä *Suuren illusionin* (1928) tasolle, mutta romaanien Helsinki-kuva on kuitenkin kaikkea muuta kuin merkityksetön: kaupunkikuvaus ja paikannimet luovat kuvan eheästä miljööstä, joka on oleellinen osa romaanien kokonaisuutta.

MILLA JUHONEN
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on väitöskirjatutkija
Helsingin yliopistossa.

Aineistolähteet

KMRS = WALTARI, MIKA 1939: *Kuka murhasi rouva Skrofin?* Helsinki: WSOY.
KPE = WALTARI, MIKA 1940: *Komisario Palmun erehdys*. Helsinki: WSOY.

Kirjallisuuslähteet

- AINIALA, TERHI 2004: Kaupungin paikat ja nimet. Tornion Suensaaren nimistö. – *Virittäjä* 108 (1) s. 34–54.
— 2005: *Kaupungin nimet. Kymmenen kirjoitusta kaupunkinimistöstä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLOM, PAULA 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Tietolipas 221. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ALMGREN, PÄIVI – JOKITALO, PÄIVI 2014: *Tappavat tienoot*. Helsinki: Avain.
- AMEEL, LIEVEN – AINIALA, TERHI 2018: Typonyms as prompts for presencing place. Making oneself at home in Kjell Westö's Helsinki. – *Scandinavian Studies* 90 (2) s. 195–210.
- AMINOFF, BERNDT – PESONEN, LEO A. 1981: Helsingin kadunnimistön synty ja kehitys vuoteen 1946 mennessä. – Leo A. Pesonen (toim.), *Helsingin kadunnimet* s. 31–64. Toinen korjattu painos. Helsingin kaupungin julkaisuja 24. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- ARVAS, PAULA – RUOHONEN, VOITTO 2016: *Alussa oli murha. Johtolankoja rikoskirjallisuuteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- AUGUSTIN, ANDREAS – KOLBE, LAURA 2003: *Hotel Kämp Helsinki*. Kääntänyt Piia Matikkala. Wien: The most famous hotels in the world.
- ENVALI, MARKKU 1994: *Suuri illusionisti. Mika Waltarin romaanit*. Porvoo: WSOY.
- GIBKA, MARTYNA 2019: *Literary onomastics. A Theory*. Łódź: ArchaeGraph.
- PESONEN, LEO A (toim.) 1981: *Helsingin kadunnimet*. Toinen korjattu painos. Helsingin kaupungin julkaisuja 24. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- IHATSU, SANNA 2017: Töölön sairaalan rakennushistoriaselvitys. <https://www.hus.fi/hus-tietoa/rakennushankkeet/Sivut/Rakennushistoriaselvityk-set.aspx/5.10.2020>.
- JUHONEN, MILLA 2020: *Nimistöntutkimusta, komisario Palmu! Paikannimistö Komisario Palmu -salapoliisiromaaneissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- JÄRVELÄ, JUHA 2019: *Mika Waltarin Helsinki*. Helsinki: Minerva.
- JÄRVELÄ, JUHA – VALLITTU, MARJO 2014: *Komisario Palmun jäljillä*. Helsinki: Avain.
- JÄRVENPÄÄ, EEVA – RÄIHÄ, SIRPA 2007: *Vanhinta Helsinkiä. Kertomuksia Kluuvin ja Kruununhaan kortteleista*. Helsinki: Helsingin Sanomat.
- KERVANTO NEVANLINNA, ANJA – KOLBE, LAURA 2012: *Senaatintori. Suomen sydämessä. Esseitä*. Helsinki: Siltala.
- KIVINIEMI, EERO 1990: *Perustietoa paikannimistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KP = Karttapaikka. Maanmittauslaitos. <https://asiointi.maanmittauslaitos.fi/kartta-paikka/> (5.10.2020).
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2018. URN:NBN:fi:kotus201433. <https://www.kielitoimistonasanakirja.fi>. (5.10.2020).
- MÄKELÄ, MATTI 1994: Mätämunia ja suurrealisteja. Kaupunkiriromantiikka ja urbaani dekadenssi Mika Waltarin Palmu-teoksissa. – H. K. Riikonen & Johanna Matero (toim.), *Tutkielmia dekkarikirjallisuuden ympäristökuvauksista* s. 101–118. Turku: Turun yliopisto.
- NORPPA, MIIKKA 2019: *Helsingin kanta-kaupungin kehittyminen 1550–2018. Historialliset kaupunkiroolit, kaupun-*

- kisuunnittelu ja arkkitehtuuri*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3998-6>.
- PAUNONEN, HEIKKI 2010: *Stadin mestat. Ikkuonoita Helsingin ja sen asukkaiden historiaan ja nykyisyyteen*. Helsinki: Edico.
- RIIKONEN, H. K. 1994: Rikospaikkana Helsinki. Pääkaupungin kuvia suomalaisessa rikosromaanissa. – H. K. Riikonen & Johanna Matero (toim.), *Tutkielmia dekarikirjallisuuden ympäristökuvauksista* s. 131–152. Turku: Turun yliopisto.
- SILLANPÄÄ, MERJA 2002: *Säännöstelty huvi. Suomalainen ravintola 1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- UUSKALLIO, IRMA 2001: *Arvostetut asuinsijat. Asuinalueiden arvostuksen sosiokulttuurinen analyysi 1900-luvun Helsingissä ja Tehtaankadulta etelään*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- VARTIAINEN, MARJUKKA 2016: *Helsingin historiaa numeroina kolmelta vuosisadalta. Opas Helsingin seudun aluesarjat-tilastotietokannan pitkien aikasarjojen käyttöön*. Työpapereita 2016. Helsinki: Helsingin kaupunki tietokeskus.

KIRJALLISUUTTA

Reaaliaikainen tutkimus Helsingin puhekielestä

Olli Kuparinen: *Muutokset mekanismit. Kolmen aikapisteen reaaliaikatu tutkimus Helsingin puhekielestä*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 428. Tampere: Tampereen yliopisto 2021. Johdanto 102 s. ja neljä artikkelia. ISBN 978-952-03-1989-2 (painettu), ISBN 978-952-03-1990-8 (verkkopainettu). Saatavilla verkossa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1990-8>.

Olli Kuparisen väitöstutkimuksen tavoitteena on ollut ensinnäkin seurata Helsingin puhekielen muuttumista kolmen aikapisteen aineiston valossa ja toisekseen selvittää, miten sociolinguvistiset muutosmallit soveltuvat kolmen aikapisteen muutosten kuvaamiseen. Kolmantena tavoitteena on ollut pyrkimys luoda idiolektilähtöinen kuvaus Helsingin puhekielen varieteeteista. Väitöskirja koostuu johdanto-osasta ja neljästä artikkelista, joita kutsutaan nimetyksillä INFINITIIVIT (Kuparinen 2018), MUUTOSMALLIT (Kuparinen, Mustanoja, Peltonen, Santaharju & Leino 2019), LEKTIT (Kuparinen, Peltonen, Mustanoja,

Leino & Santaharju 2021) ja KATOMUODOT (Kuparinen, Santaharju, Leino, Mustanoja & Peltonen tulossa). INFINITIIVISSÄ ja KATOMUODOISSA tarkastellaan Helsingin puhekielen muuttumista piirretasolla, MUUTOSMALLEISSA näkökulma on teoreettisempi, ja LEKTEISSÄ lähdeäänä liikkeelle eri kielenpiirteiden yhteisiintymistä.

Väitöskirja on osa laajempaa Tampereen yliopistossa toteutettavaa monitieteistä tutkimushanketta ”Kielellisten populaatioiden muutos ajassa” (Kippo 2017–2020). Siinä tutkitaan nyky suomalaisen puhekielen muuttumista ja kielenmuutosten mekanismeja Helsingin ja Tampereen puhekielen pitkittäiskorpus ten valossa. Hankkeessa on mukana kielitieteen, populaatiobiologian ja tilastotieteen tutkijoita. Tämä näkyy myös väitöskirjan artikkeleissa. Niistä kolmessa kirjoittajina on useita hankkeen tutkijoita, mutta Kuparinen mainitaan kaikissa ensimmäisenä tekijänä. Voi sanoa, että hänen väitöskirjansa lepää leveillä harteilla.